

الهیات عرفانی از منظر مولوی و بوناونتورا

دکتر فزاد علی یاری

دکتر فرزاد علی یاری

سرشناسه: علی یاری، فرشاد، ۱۳۵۰.

عنوان و نام پدیدآور: الهیات عرفانی از منظر مولوی و بوناونتورا؛ فرشاد علی یاری

مشخصات نشر: قم، حکمت فراز، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۴۱۰ ص.

شابک: ۲۳۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۱۶۳-۲-۳ ISBN:

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق. -- دیدگاه درباره عرفان

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق. -- دیدگاه درباره خداشناسی

موضوع: بناونتوره قدیس، ۱۲۱۷ - ۱۲۷۴ م. -- دیدگاه درباره خداشناسی

موضوع: بناونتوره قدیس، ۱۲۱۷ - ۱۲۷۴ م. -- دیدگاه درباره عرفان

موضوع: عرفان در ادبیات

موضوع: خداشناسی (اسلام) -- فلسفه

موضوع: خداشناسی (مسیحیت) - فلسفه

موضوع: شعر فارسی - قرن ۷ ق - تاریخ و نقد

رده بندی کنگره: ۸ ۱۳۹۶ ع ۴ ع / pir ۵۳۰۷

رده بندی دیویی: ۱۷۱ فا ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۴۴۴۴۳

الهیات عرفانی از منظر مولوی و بوناونتورا

دکتر فرشاد علی یاری

ناشر: حکمت فراز

نوبت چاپ: پاییز / ۱۳۹۶

چاپ: زلال کوثر

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۱۶۳-۲-۳

کلیه حقوق این اثر محفوظ می باشد.

قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، پلاک ۳۷ B

تلفن: ۰۹۱۳۲۶۴۴۶۴۰ - ۰۲۵۳۷۸۴۷۷۳۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	پیشگفتار
فصل اول: عناصر و مؤلفه‌های الهیات عرفانی	
۱۷	۱-۱- چستی الهیات
۲۰	۲-۱- چستی عرفان
۲۳	۳-۱- شناخت خدا از منظر عرفا
۲۷	۴-۱- چستی الهیات عرفانی
۳۲	۵-۱- منشأ و ریشه الهیات عرفانی
۳۶	۶-۱- مسائل الهیات عرفانی
۳۷	۱-۶-۱- معرفت شهودی
۴۱	۲-۶-۱- ذات حق
۴۶	۳-۶-۱- اسماء الهی
۵۳	۴-۶-۱- صفات خداوند
۶۰	۵-۶-۱- توحید
۶۰	۱-۵-۶-۱- توحید شهودی
۶۱	۲-۵-۶-۱- توحید علمی
۶۱	۳-۵-۶-۱- توحید عیانی
۶۱	۴-۵-۶-۱- توحید عیانی کشفی
۶۶	۶-۶-۱- تجلی و ظهور
۷۳	۷-۶-۱- وحدت و کثرت
۷۹	۷-۱- الهیات سلبی یا الهیات تنزیهی
۸۴	۸-۱- تشبیه و تنزیه
فصل دوم: الهیات عرفانی از منظر مولانا	
۸۹	۱-۲- شرح زندگی مولانا

- ۹۴..... ۲-۲- معرفت‌شناسی مولوی
- ۹۶..... ۱-۲-۲- چستی معرفت
- ۹۷..... ۲-۲-۲- علم بحثی
- ۹۷..... ۳-۲-۲- علم کشفی و تحقیقی
- ۹۸..... ۱-۳-۲-۲- تفاوت‌های علم بحثی و علم تحقیقی
- ۱۰۶..... ۴-۲-۲- ابزار یا راه معرفت
- ۱۰۶..... ۴-۲-۲- شناخت و معرفت حسی
- ۱۰۸..... ۲-۲-۲- عقل
- ۱۲۱..... ۳-۴-۲-۲- کشف و شهود درونی یا راه قلب
- ۱۲۴..... ۴-۴-۲-۲- وحی
- ۱۳۰..... ۵-۲-۲- مبانی معرفت
- ۱۳۲..... ۶-۲-۲- مراتب معرفت‌شناسی
- ۱۳۵..... ۳-۲- خداشناسی مولوی
- ۱۳۵..... ۱-۳-۲- شناخت خدا
- ۱۳۶..... ۲-۳-۲- عاجز بودن عقل در شناخت ذات خداوند
- ۱۴۰..... ۳-۳-۲- امکان شناخت خدا
- ۱۴۰..... ۱-۳-۳-۲- شناخت خدا از طریق نشانه‌ها
- ۱۴۱..... ۲-۳-۳-۲- شناخت خدا به واسطه عقل
- ۱۴۲..... ۳-۳-۳-۲- شناخت خداوند از طریق قلب یا دل
- ۱۴۷..... ۴-۳-۳-۲- شناخت خداوند با واسطه‌ها
- ۱۵۲..... ۵-۳-۳-۲- شناخت خداوند بفسخ العزائم
- ۱۵۵..... ۴-۳-۲- خدای مولانا
- ۱۶۱..... ۴-۲- تشبیه و تنزیه از منظر مولوی
- ۱۶۴..... ۵-۲- لطف الهی یا فیض از منظر مولانا
- ۱۶۵..... ۶-۲- مسئله شر از دیدگاه مولوی
- ۱۶۸..... ۷-۲- انسان‌شناسی مولانا

۱۶۹	۱-۷-۲- چستی انسان
۱۷۱	۲-۷-۲- خودشناسی
۱۷۹	۳-۷-۲- انسان، صورت حق تعالی
۱۸۱	۴-۷-۲- حقیقت انسان
۱۸۶	۵-۷-۲- ساحت‌های وجودی انسان
۱۸۷	۱-۵-۷-۲- نفس
۱۹۳	۲-۵-۷-۲- روح
۱۹۷	۳-۵-۷-۲- قلب، رذل
۱۹۹	۴-۵-۷-۲- جان
۲۰۳	۶-۷-۲- انسان کامل
۲۰۸	۷-۷-۲- رابطه انسان و بناوتورا
۲۱۱	۱-۷-۷-۲- دعا
۲۱۲	۲-۷-۷-۲- رابطه عاشقانه با خداوند
۲۱۵	۳-۷-۷-۲- رابطه شهودی با خداوند
فصل سوم: الهیات عرفانی از منظر بناوتورا	
۲۱۷	۱-۳- زندگی‌نامه و اندیشه بناوتورا
۲۲۶	۲-۳- معرفت‌شناسی بناوتورا
۲۲۷	۱-۲-۳- شناخت از طریق حواس
۲۳۲	۲-۲-۳- شناخت از طریق عقل
۲۳۶	۳-۲-۳- عقل و وحی
۲۳۹	۴-۲-۳- نفس از دیدگاه بناوتورا
۲۴۲	۵-۲-۳- شناخت از طریق اشراق
۲۴۸	۶-۲-۳- کلام الهی
۲۵۰	۷-۲-۳- نظریه نمونه‌گرایی بناوتورا
۲۵۴	۳-۳- خداشناسی عرفانی بناوتورا
۲۵۵	۱-۳-۳- شناخت خدا

۲۵۶	۲-۳-۳- عا‌جز بودن عقل در شناخت ذات خداوند.....
۲۵۷	۳-۳-۳- امکان شناخت خدا.....
۲۵۸	۱-۳-۳-۳- شناخت خدا از طریق نشانه‌ها (سیر آفاقی).....
۲۶۰	۲-۳-۳-۳- شناخت خدا به واسطه عقل.....
۲۶۱	۳-۳-۳-۳- شناخت خدا از طریق قلب یا دل.....
۲۶۳	۴-۳-۳-۳- شناخت خداوند با واسطه.....
۲۶۵	۴-۳-۳-۳- ب‌صاف و صفات خداوند از منظر بوناونتورا.....
۲۶۷	۸-۳-۳-۳- الهیات تمثیلی بوناونتورا.....
۲۷۱	۶-۳-۳-۳- مفهوم خدا از منظر بوناونتورا.....
۲۷۲	۷-۳-۳-۳- خدای بوناونتورا.....
۲۷۸	۸-۳-۳-۳- تثلیث.....
۲۸۱	۴-۳-۳-۳- انسان‌شناسی بوناونتورا.....
۲۸۱	۱-۴-۳-۳- چ‌یستی انسان.....
۲۸۳	۲-۴-۳-۳- خودشناسی.....
۲۸۵	۳-۴-۳-۳- انسان، صورت حق تعالی.....
۲۸۸	۴-۴-۳-۳- حقیقت انسان.....
۲۹۰	۵-۴-۳-۳- انسان و گناه نخستین.....
۲۹۲	۶-۴-۳-۳- ساخت‌های وجودی انسان.....
۲۹۳	۱-۶-۴-۳-۳- نفس.....
۲۹۴	۲-۶-۴-۳-۳- روح.....
۲۹۵	۳-۶-۴-۳-۳- قلب یا دل.....
۲۹۶	۷-۴-۳-۳- انسان و کلمه خدا.....
۲۹۸	۸-۴-۳-۳- انسان و عشق الهی.....
۳۰۰	۹-۴-۳-۳- رابطه انسان با خداوند.....
۳۰۲	۵-۳-۳- سیر نفس به سوی خدا.....
۳۰۳	۱-۵-۳-۳- تفکر و تعمق در جهان محسوس.....

۳۰۶	۲-۵-۳- تفکر و تعمق در مورد نفس
۳۰۸	۳-۵-۳- تفکر و تعمق در مورد خدا
۳۱۳	۴-۵-۳- سه راه روحانی
۳۱۴	۱-۴-۵-۳- مرحله تزکیه نفس
۳۱۵	۲-۴-۵-۳- اشراق
۳۱۷	۳-۴-۵-۳- اتحاد
۳۱۹	۶-۳- درخت زندگی
۳۲۰	۱-۶-۳- خاستگاه مسیح
۳۲۰	۲-۶-۳- تواضع و روش زندگی مسیح
۳۲۱	۳-۶-۳- بزرگی قدرت مسیح
۳۲۲	۴-۶-۳- کمال تقوا و پرهیزکاری مسیح
۳۲۳	۵-۶-۳- جرأت و قوت قلب مسیح در حاکمه‌ها
۳۲۳	۶-۶-۳- شکیبایی مسیح در بدرفتاری
۳۲۴	۷-۶-۳- استقامت مسیح در زیر شکنجه
۳۲۵	۸-۶-۳- پیروزی در مواجهه با مرگ
۳۲۶	۹-۶-۳- زنده شدن مسیح از مردگان
۳۲۶	۱۰-۶-۳- عروج عیسی به آسمان
۳۲۷	۱۱-۶-۳- انصاف داوری مسیح
۳۲۸	۱۲-۶-۳- ابدیت ملکوت مسیح

فصل چهارم: مقایسه و تطبیق آراء مولانا و بوناونتورا در باب مسائل الهیات

عرفانی

۳۳۱	۱-۴- مولوی، بوناونتورا، شباهت‌ها و اختلاف‌ها
۳۳۳	۱-۱-۴- مقایسه و تطبیق مباحث معرفت‌شناسی از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۳۳	۱-۱-۱-۴- شباهت‌ها
۳۳۷	۲-۱-۱-۴- تفاوت‌ها

۲-۱-۴- مقایسه و تطبیق مباحث مربوط به خداشناسی از منظر مولانا و بوناونتورا

۳۳۹	
۳۳۹	 ۱-۲-۱-۴- شباهت‌ها
۳۴۶	 ۲-۲-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۵۰	 ۳-۱-۴- مقایسه و تطبیق مبحث اوصاف و صفات خداوند از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۵۰	
۳۵۰	 ۱-۳-۱-۴- شباهت‌ها
۳۵۳	 ۲-۳-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۵۵	 ۴-۱-۴- مقایسه و تطبیق دعا از منظر مولوی و بوناونتورا
۳۵۵	 ۱-۴-۱-۴- شباهت‌ها
۳۶۰	 ۲-۴-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۶۱	 ۵-۱-۴- مقایسه و تطبیق محبت روح انسان به سوی خدا از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۶۱	 ۱-۵-۱-۴- شباهت‌ها
۳۶۶	 ۲-۵-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۶۷	 ۶-۱-۴- مقایسه و تطبیق تزکیه نفس از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۶۷	 ۱-۶-۱-۴- شباهت‌ها
۳۶۸	 ۱-۶-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۶۹	 ۷-۱-۴- مقایسه و تطبیق تجربه عرفانی از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۶۹	 ۱-۷-۱-۴- شباهت‌ها
۳۷۱	 ۲-۷-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۷۱	 ۸-۱-۴- مقایسه و تطبیق تصویر خدا از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۷۱	 ۱-۸-۱-۴- شباهت‌ها
۳۷۳	 ۲-۸-۱-۴- تفاوت‌ها
۳۷۳	 ۹-۱-۴- مقایسه و تطبیق آفرینش جهان هستی از منظر مولانا و بوناونتورا
۳۷۳	 ۱-۹-۱-۴- شباهت‌ها
۳۷۵	 ۲-۹-۱-۴- تفاوت‌ها

۱۰-۱-۴- مقایسه و تطبیق مباحث انسان‌شناسی از منظر مولانا و بوناوتتورا.....	۳۷۸
۱-۱۰-۱-۴- شباهت‌ها.....	۳۷۸
۲-۱۰-۱-۴- تفاوت‌ها.....	۳۸۳
۲-۴- نتیجه‌گیری.....	۳۷۵
فهرست منابع.....	۳۹۶

پیشگفتار

تو نه این باشی، نه آن در ذات خویش ای تو بیش از وهم‌ها و ز بیش بیش
از پی ادراک تو هر جا که هست حیرت اندر حیرت اندر حیرت است

(مولوی)

تحقیق و پژوهش درباره آراء و افکار متفکران مسلمان و متفکران متأله غربی بیش از هر زمان دیگری ضروری به نظر می‌رسد. مباحث تطبیقی میان اندیشمندان دینی می‌تواند روشن‌کننده بحث شناخت و معرفت دینی باشد و از این طریق می‌توان راه گفتگو میان ارباب معرفت را گشوده، بدون تردید آشنایی با رویکردهای گوناگون الهیات بخصوص الهیات عرفانی در مواجهه با موضوعات و مسائل مختلف، یکی از راه‌های افزایش توان تفکر و تعقل عاقلانندگی به این حوزه است. موضوعات الهیات عرفانی، از مهم‌ترین و تأمل‌برانگیزترین مسائل فلسفی، دینی و روان‌شناختی است که از چشم‌اندازهای متفاوت می‌توان بدان نگرین و تأییرات مهم و گسترده آن بر دیگر حوزه‌های معرفتی و هستی‌شناختی را نمی‌توان نادیده گرفت و هرگز نمی‌توان از نقش بسزا و بی‌بدیل الهیات عرفانی در معنا بخشی به زندگی انسانی غافل ماند. امروزه مطالعه و شناخت آراء و افکار متفکران مسلمان و متفکران غربی بیش از هر زمان دیگری ضروری به نظر می‌رسد و از آنجا که مهم‌ترین مؤلفه فرهنگی و تمدن، دین می‌باشد. شناخت دیدگاه‌های الهیاتی از جمله الهیات عرفانی نیز اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. مباحث تطبیقی اندیشه متفکران مسلمان و متفکران غربی می‌تواند روشن‌کننده بحث شناخت و معرفت دینی باشد. لذا با تحلیل مسائل و موضوعات گوناگون الهیات عرفانی می‌توان راه گفتگو میان ارباب معرفت را باز کرد؛ بنابراین ضرورت دارد که با هدف طرح و تبیین دقیق و علمی الهیات عرفانی و واکاوی زوایای پیدا و پنهان آن، از منظری فلسفی توأم با نقادی‌ها و ژرفکاوی‌های عالمانه به این موضوع نگرینسته شود.

هسته اصلی مسئله مورد نظر ترسیم الهیات عرفانی ریشه در آراء و افکار دیونیسوس آریوپاگی دارد که محور اصلی آن شناخت مستقیم درونی خدا و ارتباط

اصیل شخصی با خداوند است به دیگر سخن الهیات عرفانی به لحاظ تاریخی ریشه در سنت فکری افلاطون و اشراقیون دارد. الهیات عرفانی اگرچه مبتنی بر شهود است اما بسیاری از مدافعان آن در جهان اسلام کوشیده‌اند تا از تحلیل عقلی و هدایت وحی توأمان بهره ببرند و حاصل آن کشف الهیاتی است که گرچه، روش، ساختار، مفاهیم و تبیین ویژه خود را دارد اما در هماهنگی با عقل و شرع است.

محتوای الهیات عرفانی هم‌نظری و اعتقادی و هم مبتنی بر تجربه است. الهیات عرفانی یک سو به ثبت و ضبط تجارب کسانی می‌پردازد که به مقامات عرفانی راه یافته‌اند و از سوی دیگر، قواعدی را بر پایه اعتبار و حجیت کتاب مقدس و آموزه‌های کلیسا و عرفان برجسته مطرح می‌نماید. ریشه‌یابی و تبیین مسائل و محتوای الهیات عرفانی در خور تحقیق پژوهشی عمیق است که بایستی بر اساس شیوه‌های نوین پژوهشی مورد مدافعه قرار گیرد. نگارنده امیدوار است که این پژوهش بتواند گشاینده راهی باشد که منجر به پیشرفت‌های عمیق‌تر در زمینه بررسی‌های تطبیقی گردد. لازم به ذکر است که مفهوم تطبیق در این پژوهش معادل مقایسه است بنابراین از شباهت ساختاری و مبتنی بر تماثل میان سخن مولوی و تفکر عرفانی بوناونتورا سخن به میان خواهد آمد. در این پژوهش سعی بر آن است که از افتادن به دام بیان شباهت‌های سطحی و نیز تأکید بر شباهت‌هایی که منجر به از بین رفتن و محو تفاوت‌های میان جهان‌بینی‌ها و نظریه‌ها می‌گردد پرهیز و ضمن بیان شباهت‌ها، همواره اختلاف‌ها را نیز متذکر شود.

بررسی تطبیقی الهیات عرفانی از منظر مولانا و بوناونتورا نخستین دو سویه دارد، از طرفی در کشور ما، پژوهش گسترده و قابل‌توجهی در ارتباط با الهیات عرفانی بوناونتورا صورت نگرفته است و از سوی مقابل هزاران تحقیق و پژوهش به‌وسیله محققان در ارتباط با آراء و افکار مولانا فراوانی ماست و با این وجود پژوهش قابل‌توجهی در حوزه الهیات عرفانی در کشور ما به انجام نرسیده است. نگارنده تلاش نموده ضمن بهره بردن از منابع دست اول و استفاده از آن‌ها، نظرات و اندیشه‌های پژوهش‌گران این حوزه را نیز منعکس نماید و در مواردی به نقد آن‌ها بپردازد. بررسی و تحلیل فلسفی الهیات عرفانی، وظیفه فلسفه دین می‌باشد؛ اهمیت تحقیق در این است

که اولاً پاسخ به یکی از مسائل خاص فلسفه دین از منظر دو اندیشمند بزرگ متعلق به دو فرهنگ دینی، اسلامی و مسیحی - مولانا جلال‌الدین بلخی و بوناونتورا - مورد بررسی قرار بگیرد، ثانیاً در این مسیر به تأمل بیشتری در باب موضوعات الهیات عرفانی پرداخته شود. پژوهش‌گری که در کشور ایران به تحقیق در ارتباط با بوناونتورا و عقاید او بپردازد، با دشواری دسترسی به منابع مواجه است و ناچار است مراحل ترجمه، و نقد منابع را قبل از آغاز فیش‌برداری، شروع کند. در فصل اول از آنجا که به معرفی عناصر و مؤلفه‌های الهیات عرفانی می‌پردازد، جنبه توصیفی پژوهش بر تحلیل محتوا می‌چربد، ولی فصل‌های دوم تا چهارم از بار تحلیلی بیشتری برخوردار هستند. همت نگارنده در این پژوهش این است که در حوزه الهیات عرفانی میان این دو متفکر شباهت‌های ساختاری مطرح شود. نکته‌ای که آراء و عقاید این دو متفکر با هم مورد مقایسه قرار گیرند و هدف از آن پرداختن به تمام جوانب و زوایای اندیشه‌ها و عقاید مولانا و بوناونتورا نیست و تنها به مسأله پرداخته خواهد شد که بتواند زمینه‌ای را برای مقایسه میان این دو متفکر فراهم سازد.